

УДК 811.161.2'342'06

Віра Берковець, канд. філол. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФУНКЦІЙНЕ ПОЛЕ ФОНЕТИЧНОГО СЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена виявленню й опису сфер функціонування фонетичного слова в сучасній українській мові. Висвітлено особливості вживання фонетичного слова як засобу мовної гри в розмовному, художньому, публіцистичному (медійному) функціональних стилях; його образотворчий та експресивний потенціал в художньому тексті; словотвірну специфіку; функціональне навантаження як засобу вербальної атракції в рекламному тексті; роль у виникненні можливих комунікативних непорозуміннь при усному спілкуванні однією та кількома мовами; використання в структурі хештегів і мемів різного тематичного спрямування в інтернет-дискусії.

Ключові слова: фонетичне слово, мовна гра, вербальна атракція, комунікативне непорозуміння, хештег, мем.

Серед одиниць членування мовленнєвого потоку особливе місце посідає фонетичне слово (ритмічна структура, акцентно-ритмічна структура, ритмічна група, такт) – одне чи кілька слів, об'єднаних спільним словесним наголосом.

Значущість фонетичного слова (ритмічної структури) підтверджується в різних аспектах: *онтогенетичному* (за даними нейролінгвістичних досліджень, ділянки людського мозку, відповідальні за сприйняття ритмічних особливостей мовлення, більш давні, ніж фонемні [Винарская : 54–55]); *діахронічному* (просодична система мови на раніших етапах свого розвитку містила ритмічні одиниці, які склалися з акцентно самостійних слів, спроможних утворювати окремі ритмічні структури, і клітик (як проклітик, так і енклітик) [Зализняк]); *перцептивному* (упізнавання ритмічної структури слова можливе без попереднього визначення його фонемної будови; більше того, в ряді випадків фонемна ідентифікація стає можливою лише в результаті попереднього упізнання ритмічної будови слова або цілого висловлювання [Бондарко : 20]); *лінгводидактичному* (“саме акцентно-ритмічна будова слова, ритмічна організація мовлення створюють той національний або діалектний акцент, який часто зустрічається в осіб, які добре володіють нормами лексики і граматики мови, що вивчається” [Белая : 8]) тощо.

Ритмічна будова фонетичного слова, його просодія впливає на просодичну структуру синтагми і фрази, а відтак і всього тексту, і спроможна виявляти його національно-мовну специфіку, а також свідчити про стилістичну належність, оскільки “членування фрази-висловлювання на ритмічні такти визначає структуру ритму, властивого тому чи тому функціональному стилю” [Гайдучик : 192]. Так, у сучасній українській мові фонетичне слово може виступати одним із просодичних диференціаторів функціонального стилю, зокрема наукового та художнього: у текстах цих двох стилів різною є уживаність і частотність певних ритмічних структур, переважне місце наголосу в них. У науковому стилі, де наявна значна кількість багатоскладових слів, складних термінів, композитів, спостерігається тенденція до розбиття одного лексикографічного слова на кілька фонетичних (у дикторському прочитанні), натомість художній стиль засвідчує частотніші випадки об’єднання кількох лексикографічних слів (двох, трьох і навіть чотирьох) в одне фонетичне тощо [Берковець].

Попри всю значущість і багатоаспектність фонетичного слова воно лишається все ще недостатньо вивченим й описаним у спеціальній літературі, на що неодноразово звертали увагу дослідники, зазначаючи, що навіть визначення фонетичного слова може витлумачуватись по-різному: як такт, тактова група, яка об’єднує наголошені й ненаголошені склади (В. Панов); як ритмічна структура – одне чи кілька слів (повнозначних чи службових), об’єднаних одним спільним словесним наголосом (Л. Златоустова); як відтинок звукового ланцюжка, об’єднаний одним словесним наголосом (Л. Касаткін) тощо.

Певна неузгодженість існує і в термінах: фонетичне слово – ритмічна структура – акцентно-ритмічна структура – ритмічна група – такт. При цьому, на думку дослідників, термін “фонетичне слово” більше стосується мов із рухомим словесним наголосом (українська, білоруська, російська), “ритмічна група” – такої мови, як французька, “мовленнєвий такт” – мов, де наголос є фіксованим (чеська, словацька, польська), натомість термін “ритмічна структура” є більш універсальним й охоплює всі вище названі випадки [Потапов : 66–67].

Метою нашої розвідки було виявити й описати якомога ширше коло функціонування фонетичного слова в сучасній українській мові, показати його експресивний потенціал як елемента мовної гри (творення жартів, анекдотів, каламбурів у текстах різних функціональних стилів); як виражального засобу художнього мовлення; як засобу словотвору; як вербального атрактанта уваги в медійному тексті, рекламі,

різних сферах соціальної комунікації, а також з'ясувати специфіку фонетичного слова як джерела можливих комунікативних непорозумінь; перспективи його використання в інтернет-дискусії тощо.

Результати нашого дослідження показали, що фонетичне слово в сучасній українській мові спроможне:

1) виступати продуктивним елементом у механізмах мовної гри, зокрема через творення омофонів, каламбурів, анекдотів, алюзій, загадок у різних функціональних стилях:

– розмовному (*по три – потри; від коша – відкоша; Ворогів багато, а нас – рать; Моє серце – за мерло!* (алюзія на популярну на початку 2000-х пісню); *“Моя дружина останнім часом часто стала вживати модне слівце “гаджети”, але вимовляє його якось дивно – по складах”*);

– художньому (трилогія *“Биті є”*, романи *“РАЙ.Центр”*, *“По-Кров”* (Люко Дашвар); збірка *“БотакЄ”* (Тарас Прохасько); збірка віршів *“ПРОменеВІСТЬ”*; *перевертні у бузині/ плюгавають (шляк їх траф), мені/ німе присуджуючи горе.../ та соловейко не за тих...* (алюзія на постать Олеся Бузини та творчість Тараса Шевченка) (Назар Гончар); *“Ода (чи О-ДА!?) серцю”* (диптих); *Ізольда без Тристана пережила три стани; Марафон своєї фієсти: / Фі! еsss! Ту?! (Олеся Мудрак); У назві якого міста вжито одне чоловіче ім'я і сто жіночих?* (загадка, відповідь – *Сева-сто-поль*) та ін.);

– публіцистичному, зокрема в медійних заголовках (*“Для нас Євробачення, для РФ – Єврододобачення”*: У Порошенка дотепно *“підкололи” росіян* (Патріоти України, 16.05.2016); *“ЗАГРЕБти бодай нічю. Якщо українці мріють про пряму путівку на футбольний Мундіаль-2018, програвати хорватам не можна”* (Високий Замок, 24.03.2017) – обіграно назву міста, де відбудеться матч тощо).

У рекламному тексті, який розглядають то в межах публіцистичного стилю, то як окремий рекламний підстиль інформаційного стилю (огляд наукової літератури з цього питання див.: [Арешенкова]), фонетичне слово виступає засобом мовної гри для привертання уваги споживача насамперед у сфері неймінгу (пиво *СВОСРІДНЕ* (фонетична гра слів підкреслена графічним оформленням: *СВОЄ* забарвлене червоним кольором, *РІДНЕ* – білим); студійне ток-шоу *“За живе!”* від каналу СТБ (історії людей, які подолали тяжкі хвороби); сайт *ЧаРівне* (інформаційно-розважальний портал м. Рівного); творча гастромайстерня *Коза Чка* (сироварня, де сировиною є також і козине молоко); український жіночий музичний гурт *ВІА “Гра”*; салон меблів *Сервант.es*

– престижні інтер'єри, меблі (насамперед іспанські, що обіграно у згадуванні імені всесвітньовідомого іспанського письменника й у використанні назви національного домена країни походження .es); Анархо-гурт *ГраБля* (проект Ореста Лютого); київський ресторан *ПанТеляПасе* (мікс провінційної французької і сучасної української кухні) – гра слів на зразок поширених жартівливих “псевдо-французьких” українських висловів “*Пін-сіль-трé*”, “*Іван-теля-пасé*” та ін.);

2) слугувати засобом творення й увиразнення образу в художній літературі (всі *діорівські-сен-лоранівські* модельки на своїх жердинах мали б на вид таких ніг негайно піти й утопитися; преспокоїно рубо-нувши на її *як-же-ж-мені-жити-далі*: “Я в тобі бачу здатність до виживання в будь-яких ситуаціях” (Оксана Забужко); *Шпилі втрачають вісь. Годинники зі скла / Вбирають кольори, їх циферблати – зо-ло- / То-цо-ко-тіння рухається тінь; Летить урочисто хвилина до карнавального вибуху / Губи її тяжко рухаються: я-л-і-т-а-ю-ч-а-з-о-л-о-в-а* (Віктор Неборак) тощо);

3) бути одним із засобів словотвору – як загальнономовного (*спаси Біг (Бог) – спасибі; aqua vitae* (лат. ‘вода життя’) – *оковита* (‘міцна горілка високого гатунку’); козацькі прізвища *Затуливітер, Підкуймуха, Крутихвіст* та ін.), так і оказіонального, зокрема в таких функціональних стилях:

– розмовному (*драконат* – контамінація ‘дракон’ + ‘деканат’; *очкуляри* – міжмовна контамінація: рос. *очки* + укр. *окуляри*);

– художньому (*А ми з тобою – нерозлийкава. / Тому й барвумен до нас ласкава. / Тобі розчинну, мені в зернятках. / І неодмінно – в одне горнятко...* (Роман Скиба); *Бабумамця, бабутатко, бабусонечко...* (Іван Драч); *Нас викрала у вікторів і оль / істота на ім'я Віктореоля / чи Олевіктор. Все залежить від / розташування кореня і крони* (Віктор Неборак) та ін.);

– публіцистичному (медійному), насамперед у заголовках (*Трам-пункт. Українські політики про нового президента США* (Українська правда, 9.11.2016); *БанкАпокаліпсис: як націоналізація “Приватбанку” ураганом пройшла по пересічних українцях* (Україна молода, 11.01.2017) тощо);

4) сприяти посиленню вербальної атракції рекламного тексту, зокрема у слоганах (*Чистота – чисто “Тайд”!*; *Бувають люди із кави / І також бувають із чаю, / Відтак є (ці)каві, / А є надзви(чайні)!!!*). При цьому іноді вдаються й до провокативно-скандальних засобів

(слогани “*Ви уху їли?*”; “*У нас є банош*” на рекламних банерах ресторанного комплексу “Графський двір”, м. Мукачеве);

5) бути джерелом комунікативних непорозумінь, насамперед в усному мовленні, через варіативність перерозподілу фонем у межах фонетичних слів:

– на базі однієї (рідної) мови (*Засвіт встали козаченьки – засвістали козаченьки* тощо). Таке явище засвідчене і в інших мовах – зокрема, цікаві приклади комунікативних непорозумінь через перерозподіл фонем у межах фонетичного слова (чи на межі таких слів) подає російський сайт AdMe.ru (запити книг у бібліотеках: “*Горе о туман*” (“*Горе от ума*”); “*Трое в лодке, нищета и собаки*” (“*Трое в лодке, не считая собаки*”); окремі інтернет-ресурси наводять цілі переліки рядків із популярних пісень, де внаслідок перерозподілу фонем виникає ефект комунікативного непорозуміння (*Скрипка-лиса* (“*Скрип колеса, Лужи и грязь дорог...*” – пісня І. Саруханова; *шумелка-мышь* (“*Шумел камышь, деревья гнулись...*” – рос. нар. пісня) та ін. Довкола подібного явища розгортається також сюжет відомої повісті Ю. Тинянова “Подпоручик Киже” тощо;

– на перетині кількох мов – унаслідок дії міжмовної омонімії, прикладом чого можуть бути як реальні випадки (аудіальне сприйняття росіянами назви українського вина “*Перлина степу*” як “*Пёрли на Стёпу*”), так і потенційне хибне сприйняття на слух назв станцій київського метро іноземцями: *Сурець* – *See rats* (Дивись, шурі!); *Святошин* – *Sweet ocean* (Солодкий океан); *Лівобережна* – *Leave a beer edge now* (Залиште край пива прямо зараз); *Червоний Хутір* – *Cheer war near Hooter* (Розвеселити війну під гудок) тощо (більше прикладів див.: [Альтернативна]). Неврахуванням факторів утворення фонетичного слова й міжмовної омонімії можна пояснити також неуспіх рекламної кампанії столової води *Blue water*, назва якої викликає в українців неприємні асоціації);

– внаслідок міжмовної контамінації:

– *У вас є дублянка з трихуелем?*

– ??????

– *Ну, розмір XXXL?*

– *А-а, є, звичайно, беріть, міряйте!* тощо;

– у результаті некоректного сприйняття на слух елементів іноземної (нерідної) мови – зокрема, при усному перекладі (*Are you afraid?* – *Ти є Фрейд?* (замість *Ти злякався?*); *Manicure* – *Гроші лікують* (замість *Манікюр*) тощо (інші приклади див.: [45 ляпов]). В українській лінгво-

дидактиці описано випадки сприйняття іноземцями початкових рядків пісні “*Рече та стогне Дніпр широкий*” як “*Ревета* (жіноче ім’я. – В. Б.) *стогне...*” та ін.;

б) виступати базою творення хештегів (зокрема в соцмережах) засобами як української, так і інших мов, із певним тематичним спрямуванням:

- політичним (міжнародні акції *#JeSuisCharlie*, *#FreeSavchenko*, *#freeSentsov*);

- соціальним (флешмоби *#престебниЖиття* (використання пасків безпеки в авто); *#ЯНеБоюсьСказати*; *#меневзяли*; *#тіщовражають*);

- рекламним (*#купуїукраїнське*; *#englishhomeukraine*; *#ямпіонпро* (акція в мережі магазинів Фокстрот); *#поївснівай* (акція в McDonald’s);

- інформаційно-культурницьким (*#100крутихмісцькиєва*; *#КНУкудипіти*; *#ІФ15років*; *#гніздогорлиці*) тощо.

Зауважимо, що багато які хештеги – фонетичні слова за будовою дорівнюють реченням. Цікаво, що утворення таких структур (слів-речень) характерне також для інкорпоруючих (полісинтетичних) мов;

7) бути основою деяких інтернет-мемів:

- політичних (*кримнаш* (із варіаціями на зразок *Єгипетнаш* (українські туроператори про переважання частки українського туризму на певних ринках), *адіннарот*, *мишебратья* (транскрибоване рос. “*Один народ*”, “*Мы же братья*”) тощо);

- економічних (*Безпоощадбанк*. *Мій банк*. *Моя проблема*);

- культурницьких (*грамарнаці* – від англ. *Grammar Nazi*; *Піцтолом* – видозмінене “*під столом*” (крайній вияв сміху. Аналог “*Ржунімагу!*”) тощо.

Таким чином, фонетичне слово в сучасній українській мові може бути елементом мовної гри в розмовному, художньому, публіцистичному (медійному) стилях; виступати додатковим образотворчим і художнім засобом виразності в художньому тексті; брати участь у процесах загальномовного та оказіонального словотвору – насамперед у розмовному, художньому, публіцистичному (медійному) функціональних стилях; слугувати засобом підсилення вербальної атракції в рекламному тексті; функціонувати як джерело комунікативних непорозумінь внаслідок перерозподілу фонемного складу фонетичного слова (сусідніх фонетичних слів) у межах однієї мови (рідної), при міжмовному спілкуванні або при сприйнятті іноземної мови на слух; бути складовим компонентом у структурі хештегів і мемів політичного, соціального, рекламного, інформаційного, культурницького спрямування в інтернет-дискурсі тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтернативна карта метро: як іноземці чують назви станцій? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.kiev.pravda.com.ua/news/5512ale42b11c/>.
2. Арешенкова О. Ю. Рекламний текст як функціональний різновид мовлення / Арешенкова О. Ю. // Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету : збірник наукових праць. – Кривий Ріг, 2014. – Вип.10. – С. 5–11.
3. Белая А. С. Акцентно-ритмическая структура слова в говорах украинского языка (экспериментально-фонетическое исследование) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / Белая А. С. – Ужгород, 1986. – 49 с.
4. Берковець В. В. Просодичні диференційні ознаки функціонального стилю в українській мові : дис. ... канд. філол. наук / В. В. Берковець. – К., 2004. – 203 с.
5. Бондарко Л. В. Полезные признаки и иерархическая организация фонемной классификации / Бондарко Л. В. // Звуковой строй языка. – М. : Наука, 1979. – С. 20 – 26.
6. Винарская Е. Н. Закономерности отражения звукового строя мозгом человека / Винарская Е. Н. // Звуковой строй языка. – М. : Наука, 1979. – С. 52–57.
7. Гайдучик С. М. Ритмический такт как единица просодической системы языка (на материале современного немецкого языка) / Гайдучик С. М. // Романское и германское языкознание. – Минск: Вышэйшая школа, 1975. – Вып.5. – С. 190–199.
8. Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской / Зализняк А. А. – М. : Наука, 1985. – 428 с.
9. Потапов В. В. Некоторые аспекты синтагматической организации речи (на материале чешского и болгарского языков) / Потапов В. В. // Вопросы фонетической организации устных текстов : сб. науч. тр. Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1989. – Вып. 344. – С.65–74.
10. 45 ляпов переводчиков, которые достойны коллекционирования [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.adme.ru/vdohnovenie/davajte-est-pchel-495305/>.

REFERENCES

1. Aljternatyvna karta metro: jak inozemci chujutj nazvy stancij? [*Alternative subway map: as foreigners hear the names of the stations?*] (e-product), from <http://www.kiev.pravda.com.ua/news/5512ale42b11c/> (in Ukrainian).
2. Areshenkova O.Ju. (2014). Reklamnyj tekst jak funkcionalnynj riznovyd movlennja [*Promotional text as a functional kind of speech*]. *Philological Studies: Research Journal Kryvyi Rih National University: Collected Works*. Kryvyj Rih, vol. 10, pp. 5-11 (in Ukrainian).

3. Belaja A.S. (1986) Akcentno-ritmicheskaja struktura slova v govorah ukrainskogo jazyka (jeksperimental'no-foneticheskoe issledovanie) [*Accent-rhythmic structure of the word in the dialects of the Ukrainian language (experimental-phonetic study)*] (PhD Thesis), Uzhgorod, 49 p. (in Russian).
4. Berkovec V.V. (2004) Prosodychni dyferencijni oznaky funkcionaljnogho stylju v ukrajinskij movi [*Prosodic differential features of the functional style in Ukrainian*] (PhD Thesis), Kyiv, 203 p. (in Ukrainian).
5. Bondarko L.V. (1979) Poleznye priznaki i ierarhicheskaja organizacija fonemnoj klassifikacii [*Useful signs and hierarchical organization of phonemic classification*]. *Sound system of the language*. Moscow: Nauka, pp. 20-26 (in Russian).
6. Gajduchik S.M. (1975). Ritmicheskij takt kak edinica prosodicheskoy sistemy jazyka (na materiale sovremenного nemeckogo jazyka) [*Rhythmical tact as a unit of the prosodic system of language (on the basis of modern German)*]. *Romance and Germanic linguistics*, Minsk: Vyshhejschaja shkola, vol. 5, pp. 190-199 (in Russian).
7. Potapov V.V. (1989). Nekotorye aspekty sintagmicheskoy organizacii rechi (na materiale cheshskogo i bolgarskogo jazykov) [*Some Aspects of the Syntagmatic Organization of Speech (on the Material of the Czech and Bulgarian Languages)*]. *Questions of phonetic organization of oral texts: Collection of proceedings of the Moscow State Pedagogical Institute of Foreign Languages named after Maurice Thorez*. Moscow, vol. 344, pp. 65-74 (in Russian).
8. Vinarskaja E.N. (1979). Zakonomernosti otrazhenija zvukovogo stroja mozgom cheloveka [*The laws of the reflection of the sound system by the human brain*]. *Sound system of the language*, Moscow: Nauka, pp. 52-57 (in Russian).
9. Zaliznjak A.A. (1985). Ot praslavjanskoj akcentuacii k russkoj [*From the pre-Slavic accentuation to the Russian*]. Moscow: Nauka, 428 p. (in Russian).
10. 45 l'japov perevodchikov, kotorye dostojny kollekcionirovanija [*45 blunders of translators who are worthy of collecting*] (e-product), from <http://www.adme.ru/vdohnovenie/davajte-est-pchel-495305/> (in Russian).

Стаття надійшла до редколегії 02.09.16

Vira Berkovets, Candidate of Philology, Doc.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Functional field of phonetic word in the Modern Ukrainian

This study is devoted to the identification and description of areas of functioning of phonetic words (rhythmical structures, accent-rhythmical structures, rhythmical groups, tacts) in modern Ukrainian. The article highlights the features of using of phonetic words as means of language play in the colloquial, artistic, journalistic (media) functional styles. Also there were investigated the figurative and expressive potential of phonetic words in fiction; the derivational specificity of such words in

aspects of general language and occasional derivation in different functional styles in modern Ukrainian; the functioning of phonetic words as verbal attractants in the modern Ukrainian advertising text. Special attention was paid to role of phonetic words in the occurrence of possible communicative misunderstandings in oral communication by one language or several languages. Finally, we examined the use of phonetic words in the structure of hashtags and memes of different thematic focuses (in particular with the political, economic, promotional, informational and cultural orientation) in modern Ukrainian Internet discourse.

Keywords: *phonetic words, language game, verbal attraction, communicative misunderstanding, hashtags, memes.*